

Bene Annamária szerk., A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban I–III.

I. kötet: Nyelvi jelenségek; II. kötet: Állandó és változó a nyelvben; III. kötet: A sokoldalú nyelv

Újvidék Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, 2011. 133 lap; 2012. 152 lap;
2013. 134 lap

1. 2011-ben az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Karának szabadkai kirendeltsége belekezdett első önálló tudományos projektjébe, A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban, a korszerű európai régiómodellben címmel. (Projektvezető 2012-ig Silling István, utána Bene Annamária.) A projekt célja, hogy a szerbiai magyar kisebbség nyelvét az európai régióban elfoglalt szerepében vizsgálja, hogy kiderítse, mennyire felel meg a vele szemben támasztott „kommunikációs eszközöktől elvárt kívánalmaknak, mennyire szolgálja a többszintű nyelvi kreativitás lehetőségeit, a fonikus és nonverbális jelek együttthatásának eredményes megvalósulását.” (SILLING 2011: 5). A kutatócsoport tagjai a kérdéskört számos különböző aspektusból vizsgálják, eredményeiket pedig a jelen sorozatban prezentálják. A sorozatnak eddig három kötete jelent meg, amelyek – ahogy ezt az alcímek is mutatják – egy-egy kérdéskört ölelnek fel. A több szempontú megközelítés az egyes köteteken is érvényesül. A tanulmányokat három tematikus egység: a nyelvészet, a művelődés és az irodalom témakörébe sorolhatjuk. Az első kötet a tematikus felosztást még inkább kiemeli azáltal is, hogy a tanulmányokat külön címmel ellátott fejezetekbe rendezi (Nyelvi jelenségek, Nyelv és művelődés, Nyelv és a vajdasági magyar irodalom). A második és harmadik kötet tanulmányai már nincsenek tematikus fejezetekbe csoportosítva, de sorrendjük megfelel az első kötet rendszerezési elveinek.

2. A sorozat első kötete Nyelvi jelenségek címmel jelent meg, tíz vajdasági nyelvész és irodalmár munkáját tartalmazza. Első egysége a lingvisztika különböző ágazatain keresztül mutatja be a nyelvi jelenségeket. A kiadvány kezdő tanulmánya a grammatikai kutatások újabb eredményeit ismerteti. BENE ANNAMÁRIA a „magyar nyelvtudomány egyik nagy adósságát” próbálja pótolni (SILLING 2011: 6), a visszaható és kölcsönös igék osztályozásával (9–20). Kutatásában a visszaható igék pontos meghatározásával, leíró nyelvtanaink definícióinak számbavételével a szerző az álvisszaható igék csoportjáról megállapítja, hogy az odasorolt igék jelentésében nincs visszahatás, így a kategória felvétele nem indokolt. BENE tanulmányában a kölcsönös igékkel is részletesen foglalkozik, melyekkel kapcsolatban leszögezi, hogy szintén tranzitív igékből képződtek. SILLING ISTVÁN, a vajdasági magyar nyelvjárások kutatója, az északnyugat-bácskai magyar dialektusokat mutatja be demográfiai, történeti adatokkal és szövegmutatványokkal kiegészítve (21–35). Tanulmányában három vajdasági falu, Regőce, Őrszállás és Nemesmiletity nyelvjárásának hangtani, alaktani és szintaktikai sajátosságairól kaphatunk részletes és pontos képet. A kétnyelvű környezet szókincsre gyakorolt hatásának egy lehetséges vizsgálati módszerét ismerteti HORVÁTH FUTÓ HARGITA (43–59). Tanulmányában egy olyan nyelvészeti

vizsgálat elméleti háttérét vázolja, amelynek célja, hogy felmérje: a gyermekek szókincsére milyen mértékben hat a nyelvi közeg, ahol élnek, van-e különbség a városiak és falusiak nyelvhasználatában, valamint befolyásolja-e a szókincszet a szülő státusa, az iskola tannyelve, illetve az olvasási szokások. A lexikont egy más aspektusból vizsgálja GRABOVAC BEÁTA, az érzelem-előhívó és érzelmerkifejező szavak csoportját kutatva a többnyelvű környezetben (60–74). A szerző felteszi a kérdést, hogy a bilingvis beszélő esetében vajon a két nyelv csak két kifejezőeszköze ugyanazon érzelmeknek, vagy esetleg elsajátításukkor a különböző nyelvek és szociokulturális sajátosságok mellé két külön érzelmi rendszer is társult? Megállapítja, hogy az érzelmek kifejezése a konnotatív jelentéskörhöz kapcsolódik, valamint beszámol két olyan módszerről (Osgood-féle szemantikus differenciált teszt és a Stroop-teszt), melyek véleménye szerint lehetővé teszik a kétnyelvűek érzelmi működésének mérését.

A kötet, illetve a sorozat számos erénye közé sorolható, hogy a vajdasági magyar nyelvet nemcsak „belülről”, anyanyelvi beszélők nézőpontjából vizsgálja, de hangot ad egy „külső”, nem anyanyelvi beszélő véleményének is. DRAGANA FRANCIŠKOVIĆ szerb nyelvű tanulmánya a kisebbségek szempontjából igen fontos kérdéskörrel foglalkozik: az oktatás problematikájával két-, illetve többnyelvű környezetben (36–42). A többnyelvű oktatást mint pszicholingvisztikai, szociolingvisztikai és oktatás-módszertani kérdést kezeli, kiragadja a pusztán többségi-kisebbségi keretei közül és áthelyezi a többnyelvű Európa színterébe. FRANCIŠKOVIĆ kijelenti, hogy az iskola a különböző kultúrák és nyelvek találkozási helye, így várható, hogy itt sajátítják el az interkulturális viszonyok mintáit a gyermekek, amelyet később a társadalomban alkalmaznak. Pedagógiai szemszögből nézve az interkulturalizmus a tanítás olyan formája, amely többek között lehetővé teszi a környezetünkben élők kulturális másságának elfogadását, segíti a más emberekkel való kapcsolat kialakítását. Mindez nagy felelősséget ró az oktatókra, akiknek nemcsak pedagógiailag, hanem nyelvilag is tudniuk kell kezelni ezt a sajátos helyzetet.

A kötet második tematikai egysége a nyelv és a művelődés kapcsolatát mutatja be ISPÁNOVICS CSAPÓ JULIANNA és BEKE OTTÓ tanulmányában. ISPÁNOVICS a vajdasági magyar sajtó lokális termékeinek bemutatásával gazdagítja a sorozatot (77–88). Az első kötetben a zombori magyar nyelvű lapokat ismerhetjük meg. Tanulmányának középpontjában a Dunatáj és a Zombor és Környéke című helyi újságok állnak, melyeknek történetét megalakulásuktól napjainkig tárgyalja a szerző, a vajdasági sajtó rövid történetével egyetemben. BEKE Fekete J. József, Nettitia K. Froese és a Berta Ferenc Zsebszínház: a művelődés szóbeli és írásbeli mintázatai című kétrészes tanulmányának első fele olvasható a kötetben (89–98). A kutató a szóbeli megnyilvánulást rögzítő „kimerevítő” írásbeliség kétdimenziósságát tanulmányozza Fekete J. József Lemúria legtetetjén című kötetén és veti össze az író által is pártfogolt Berta Ferenc Zsebszínházzal. (A Zsebszínház különböző településeken rendező előadásait és irodalmi estjeit, így terjesztvén a magyar kultúrát a Vajdaságban.)

A kötet harmadik egysége irodalom és a nyelv kapcsolatát mutatja be három, igen különböző tanulmányon keresztül. SAMU JÁNOS tanulmánya témáját tekintve átfogóbb, az irodalom rendszerezéséből indul ki (114–123). A kutató a vajdasági magyar literatúra rendszerezését olyan törésvonalak mentén látja lehetségesnek, melyek „nemcsak az irodalomnak lehetnek csapásai” (2011: 114). A számbavétel során célszerűbbnek véli inkább az intervenciók eljárást alkalmazni, mivel az a kisebbségi (így a vajdasági) irodalom fogalmát is árnyalja. A kisebbségi irodalomnak három jellemzőjét állapítja meg: a deterritorizáltságot,

az individuális közvetlen rákapcsolódását a politikaira, a kollektív megnyilatkozás-elrendeződést. Átértelmezi a kisebbségi irodalmat a hagyományos keretből kiemelve olyan irodalomnak tartja, amely egy nagy, intézményesítetten belül létezik. A vajdasági irodalom egy részterületével foglalkozik CSÁNYI ERZSÉBET tanulmánya, melyben a szleng szerepét vizsgálja a beat-irodalomban (124–133). A „farmernadrágos irodalom”, mint írja, szleng nélkül szinte „képtelen konstituálódni” (2011: 124). A tanulmány első felében Gion Nándor Testvérem, Joáb című regényének elemzését olvashatjuk, második részében pedig a „szlenges közhelyek” jelenlétét vizsgálja a vajdasági költészetben. CSÁNYI Fenyvesi Ottó és Sziveri János munkásságát elemzi részletesen és veti össze. HÓZSA ÉVA irodalmi névadással foglalkozó kutatása Beszédes István három gyermekdrámájának neveit vizsgálja (101–113). HÓZSA megállapítja, hogy az író leggyakoribb névadási módszere a szóhatárok eltolása, így alkotva személy- és családneveket, olykor egész mondatok egybevonásával is, pl. *Needdmeg*. A szereplők nevei általában „beszélő nevek”, amelyek külső és belső tulajdonságokra utalnak, a szereplők közti kapcsolatokat is kifejezhetik, úgy, hogy maguk a nevek is kapcsolatban vannak.

3. A sorozat második, az Állandó és változó a nyelvben című kötetének, középpontjában a nyelv statikus és dinamikus kettőssége áll. A kiadvány tizenkét szerző munkáját tartalmazza, tematikájában követi az előző kötetet. A nyelvészeti témájú tanulmányok a dialektológia, grammatika, nyelvpedagógia és bilingvizmus kérdésköreit tárgyalják. SILLING ISTVÁN tanulmánya három, magyar dialektológusok által eddig még nem vizsgált délnyugat-bácskai falu nyelvjárását mutatja be (13–29). A külön nyelv(járás)szigetként is kezelhető Bács, Palona és Vajszka szórványmagyarságának sajátos helyi nyelvváltozatát a szerző szövegmutatványokkal és részletes elemzéssel ellátva ismerteti, kiemelve azt, hogyan keverednek a nyelvsziget jellegű települések nyelvhasználatában az archaizmusok, a mai vajdasági magyar és szerb nyelvi hatások. BENE ANNAMÁRIA a sorozat második kötetében a műveltető igék képzési sajátosságait tárgyalja (30–38). A tanulmány középpontjában a műveltető igék képzésének lehetőségei állnak, rávilágítva arra, hogy azok korlátozottak. A szerző szerint a műveltetők esetében azt is tanulmányozni kell, hogy mely igecsoportok nem alkalmasak képzésükre. BENE megállapítja, hogy a gazdaságosság elve alapján a mediális igék egy részéből nem képezhető műveltető ige, kivételnek tekinthető a külső okozású állapotváltozású igék csoportja, melyek viselkedése arra utal, hogy a magyar igék egy csoportja részt vehet kauzatív alternációban. GRABOVAC BEÁTA az első kötetben ismertetett érzelemkifejező lexémák vizsgálatának gyakorlati alkalmazását írja le (56–69). Tanulmányában az egynyelvű és kétnyelvű vajdaságiak körében végzett Stroop-feladat eredményeit mutatja be. A kísérlet arra a kérdésre kereste a választ, hogyan reprezentálódnak az érzelmek a kétnyelvűek elméjében. Szignifikáns különbség a szerb egynyelvű és a kétnyelvű csoport kevert nyelvű adatai közt mutatható ki. HORVÁTH FUTÓ HARGITA a múzeumpedagógia és a szókincsfejlesztés kapcsolatát mutatja be (70–78). A tárgyak révén történő tanulást a múzeumok olyan sajátosságán tartja, amely egyedivé teszi a múzeumpedagógiát más ismeretszerzési módoktól. Az interaktív környezetnek hála maga a befogadás folyamata is megváltozik, könnyebb lesz. A múzeumok által kínált a programok, a kísérőanyagok, az olvasásra, a kommunikációsra és magára a gondolkodásra is jó hatással vannak. A kiállítások sokszínűsége pedig, lehetővé teszi, hogy szinte

bármely tantárgyhoz találjon megfelelő tárlatot a pedagógus így fejlesztve a gyerekek szóincseit. A kisebbségi nyelvek kérdéskörével a kötet két tanulmánya is foglalkozik. BACS-ÓDRY ÁGNES a nyelvi jogok, nyelvpolitika szempontjából mutatja be a szerbiai magyar kisebbség helyzetét (39–48). Tanulmányában ismerteti a nemzetközi emberi jogokat, ezen belül a nyelvre vonatkozó alapelveket, a kisebbségi nyelvek általános megítélését, azok védelmét. Mindezek fényében mutatja be a magyar nyelv (mint egy szerbiai kisebbség nyelve) és a Szerb Köztársaság kapcsolatát. DRAGANA FRANCIŠKOVIĆ európai viszonylatokban vizsgálja a többségi és kisebbségi nyelvek viszonyát (49–55). A szerző véleménye szerint az Európai Unió nyelvi sokszínűségében is fokozott figyelmet kell fordítani a kis nyelvek megőrzésére és védelmére. Bár az Unióban több pozitív példa is, akad a „kis” és „nagy” nyelvek együttélésére, mégis szükséges a kis nyelvek tudatos és intézményes megőrzése azok egyedisége és kulturális értéke miatt.

Az irodalom és nyelv kapcsolatát mutatja be CSÁNYI ERZSÉBET, Domonkos István kitömött madár című regényének nyelvészeti elemzésében (79–86). A tanulmány kiemelten foglalkozik a szleng jelenlétével mint a beat irodalom sajátos eszközével. CSÁNYI megállapítja, hogy a regényben ugyan jelen van a rétegnyelv, de erőtlenül, viszonylag kis számban adathozhatóan. Domonkos István nyelvi világával foglalkozik SAMU JÁNOS tanulmánya is (87–97), aki Domonkos költészetét elemzi. A 2. újvidéki elégián, Banquet célesté-n és más versrészleteken át a nyelvet problematizáló, a tagadással is a figyelmet rá irányító és az ars poeticát is a lingvisztikára bízó költőt mutatja be az igen részletes elemzés. HÓZSA ÉVA az irodalmi névadás és a műfordítás problematikájával foglalkozik (98–111). Kutatásának középpontjában Kosztolányi-regények és -novellák állnak, melyeknek angol, német és szerb fordításait tanulmányozza különös tekintettel a személynevek esetében alkalmazott eljárásokra, azok pozitívumait és negatívumait is számba véve. A tanulmány olyan fordítót és olvasót is foglalkoztató kérdéseket tárgyal, mint a kultúrába való átültetés mértéke, eredményessége, sőt szükségessége.

Nyelv és művelődés kapcsolatát mutatja be BEKE OTTÓ Fekete J. József, Nettitia K. Froese és a Berta Ferenc Zsebszínház: a művelődés szóbeli és írásbeli mintázatai című tanulmányának második része (129–138), melyben a Lemúria legtetetjén kötet nyelvezetének összevetését olvasható a nyugat-bácskai Zsebszínház (Zsebszínpad) társulat tevékenységével. Az összehasonlítás, bár elsőre meglepőnek tűnhet, a két produktum szövegein alapul. A zsebszínházban központi szerepe van a közvetlen párbeszédnek, amik hasonlóak a Fekete által rögzített szövegekhez, melyek a Lemúria alapját adják. Ily módon a két beszéd/szövegproduktum összehasonlítása kivitelezhető. ISPÁNOVICS CSAPÓ JULIANNA a projekt második kötetében újabb adatokkal szolgál a vajdasági sajtó történetéből (112–128). A helyi lapok közül ezúttal a Temerini Újság és a Becsei Mozaik = Bečejski Mozaik mutatja be a kutató, vajdasági és lokális jelentőségűkre, nyelvhasználatukra, szerkesztés-politikájukra is kitérve.

A második kötetben helyet kap TAKÁCS IZABELLA vendég tanulmánya Sötétbe borult az ország. Suttogó propaganda Szerbiában a NATO-bombázások idején címmel (141–151). A szerző azt tárgyalja, hogy ugyanazon helyzetet a szemben álló felek milyen nyelvi elemekkel, stílusról eszközökkel, az információk mennyiségi és minőségi manipulációjával hogyan mutatták be a céljaiknak megfelelő hatás elérése érdekében. Az egyik oldalon megismerhetjük a miloševići korszak propagandáját, aminek célja: a NATO beavatko-

zások jogtalanságának, bombázások agresszív mivoltának hangsúlyozása. Takács mindezzel szembeállítja a NATO közleményeket, melyek ugyanazon helyzetet teljesen más szempontból prezentálták a világnak, s igazolni kívánták a NATO beavatkozás jogosságát. Végül képet kapunk a vajdasági magyar nyomtatott sajtó szerepéről is, amely mintegy harmadik fél próbált objektív maradni, miközben az egyes médiumok sorozatos elnémulásával egyre inkább növekedett jelentősége.

4. A sorozat harmadik kötete *A sokoldalú nyelv* címet viseli. A tizenegy kutató munkáját tartalmazó kiadvány elődeihez hasonlóan igen változatos témákat felölelő tanulmányokat tartalmaz, melyeknek kapcsolódási pontja „a sokoldalú vajdasági magyar nyelv” (SILLING 2013: 9). A tanulmányok a korábbi kötetek tematikus sorrendje alapján követik egymást. A nyelvészeti munkák sorát SILLING ISTVÁN dialektológiatörténeti áttekintése nyitja (11–21). A kutató a vajdasági magyar folklór- és nyelvjáráskutatás, illetve a köztük lévő kapcsolatot mutatja be a nyolcvanas évektől napjainkig. A tanulmányból részletes, ugyanakkor átfogó képet kapunk a jugoszláviai, később szerbiai magyar dialektológusok munkásságáról köztük olyan kiemelkedő kutatókéről, mint PENAVIN OLGA, MATIJEVIC LAJOS, LÁBADI KÁROLY, RAJSLI ILONA vagy maga a szerző. BENE ANNAMÁRIA, 2013-tól a projekt vezetője, a grammatikai kutatások újabb eredményeiről számol be, ezúttal a tranzitív pszichológiai igék alapján (22–27). BENE az igecsoportot a műveltetés viszonyában vizsgálta, illetve arra a kérdésre kereste a választ, hogy az emelés elemzés módszer alkalmazható-e magyar igék esetében. A vajdasági magyar-szerb bilingvis környezetet érzelmeket kifejező szókészletét tanulmányozta GRABOVAC BEÁTA (28–43). Kutatásához Mann-Whitney U-próbával tesztelték azon kétnyelvű beszélőket, akiknek elsődleges nyelve a magyar, második a szerb nyelv. A kutatócsoport arra a kérdésre kereste a választ, hogy az első és második nyelv érzelmi színezete között kimutatható-e különbség. A vizsgálat eredményeiről összességében elmondható, hogy a két nyelv között adatolható különbség volt, a második, tehát szerb nyelvi válaszok mindig semlegesebb ponthoz közelítettek, mint az anyanyelvié. A fordítás szókincsre gyakorolt hatását mutatja be HORVÁTH FUTÓ HARGITA (44–51). A fordítás, amellet, hogy a nyelvtanulásnak is hatásos eszköze, értelmezhető úgy is, mint az interkulturális kommunikáció egy módja. A fordításhoz ugyanis nem elegendő pusztán a lexémák és grammatikai szabályok ismerete, hanem szükségesek hozzá extralingvális ismeretek is, vagyis a két (a forrás és célnyelvi) kultúrában való jártasság. Mindezen tudás elsajátításban HORVÁTH FUTÓ kiemelkedő jelentőségűnek tartja a reáliák fordítását. BÁCS-ÓDRY ÁGNES nyelvpolitikai kutatásaiban a magyar nyelv helyzetét vizsgálja Szerbiában (52–68). A kutatás egyik fontos szegmense a személynevek vizsgálata. BÁCS-ÓDRY tanulmányában a magyar (kisebbségi) nevek hivatalos írásmódjával foglalkozik, áttekintést adva mind a nemzetközi, mind a szerbiai elméleti háttérrel, ideológiai árról, hivatalos állásfoglalásról, mindezeket szembeállítva a gyakorlati megvalósulással. A kérdéssel kapcsolatban nemcsak a hivatalos szervek viselkedését tanulmányozta, de a névvisezőkét is, eloszlata azokat a sztereotípiákat, miszerint egy kisebbségi név nem anyanyelvű helyesírása egyedül a hivatalok felelőssége.

HÓZSA ÉVA szintén a nevekekkel foglalkozik tanulmányában, azonban már irodalom és nyelv kapcsolatában mutatva be azokat (69–76). Vizsgálatának középpontjában a név és humor kapcsolata áll figyelembe véve az intertextuális mozgást és a névadással kiváltott,

illetve ahhoz kapcsolódó humoreffektust. A kutatás kiindulópontját Kopeczky László Rózsalovag című műve adja. CSÁNYI ERZSÉBET Gion Nándor Kétéltűek a barlangban című regényének névtani elemzésében azt mutatja be, hogy a névfikció hogyan képes modelálni egy világgépet (77–86). CSÁNYI rávilágít arra, hogy Gion első regényében a nevek mint a mű tartószlopai funkcionálnak, a realiztikus és fikciós nevek játéka pedig nem pusztán stilisztikai eszköz, hanem az író prózájának sajátos kommunikációs kódja. SAMU JÁNOS Domonkos-kutatásának újabb eredményeit ismerteti a kötetben, ezúttal a költő által használt nyelvi jelölők vizualitását elemmezve (87–96). DRAGANA FRANCIŠKOVIĆ az irodalomoktatás kérdéseivel foglalkozik tanulmányában (126–134). Kutatásának középpontjában a lírai költészet értelmezése, a megfelelő módszertani keretek keresése áll. Munkájában Jovan Jovanović Zmaj Kaži mi, kaži című költeményén keresztül mutatja be az értelmezés (elemzés) egy lehetséges eljárását.

Nyelv és művelődés kapcsolatát mutatja be BEKE OTTÓ a filmművészetben keresztül (97–107). BEKE három vajdasági magyar film (A Csodakút, Herceg, Fajkutyák ideje) nyelvhasználatát elemzi, rávilágítva arra, hogy a nyelvi eszközök és produktumok hogyan járulnak hozzá egy-egy film hangulatának, valamint üzenetének ábrázolásához. ISPÁNOVICS CSAPÓ JULIANNA tanulmányából a vajdasági sajtó történetének újabb részletit ismerhetjük meg, kitérve a Magyarországhoz fűződő viszonyára is. A lokális termékek közül a kishegyesi Szó-Beszédet és a Csantavéri Újságot mutatja be a szerző (108–125).

5. A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban színvonalas sorozat, melyet a vajdasági kutatók lelkes és kitaró munkája hozott létre. Kötetei sorozatként és önálló kiadványként is helytállóak a szerbiai és magyarországi tudományos munkák között. Reméljük, hogy még több hasonló színvonalas kiadványt is olvashatunk a kutatócsoport tagjaitól, valamint hogy az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Karának szabadkai kirendeltsége az első önálló tudományos projekt után még számos hasonlóan sikeres vállalkozást valósít meg.

KOCSIS ZSUZSANNA
Eötvös Loránd Tudományegyetem